

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-16>

УДК 657.471:336.22

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ОСОБЛИВОСТІ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТНИХ ТА ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ В УКРАЇНІ

FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY: FEATURES OF FOREIGN CURRENCY REGULATION OF EXPORT AND IMPORT OPERATIONS IN MODERN CONDITIONS IN UKRAINE

Романькова Оксана Миколаївна

кандидат хімічних наук, доцент,
Донбаська державна машинобудівна академія, м. Краматорськ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3698-0560>

Ярмак Аліса Миколаївна

студентка,
Донбаська державна машинобудівна академія, м. Краматорськ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7175-1894>

Romankova Oksana, Yarmak Alisa

Donbass State Engineering Academy, Kramatorsk

У статті досліджено та розглянуто особливості регулювання і нагляду експортно-імпортних операцій, окрему увагу приділено термінам та еволюції «валютного регулювання» та «валютного нагляду», а також посилення валютного регулювання відповідно в контексті криз та нестійкої економічної ситуації в країні. Окрему увагу приділено проблематиці валютного контролю за експортними та імпортними операціями в контексті сучасних умов в Україні. Розглянуто граничні терміни валютного нагляду за здійсненням експортно-імпортних операцій. Досліджено особливості зміни законодавства: щодо переліку товарів експорту та імпорту, які підлягають ліцензуванню, щодо термінів валютного нагляду та валютного регулювання. Виявлено проблематику нестійких експортно-імпортних операцій та запропоновано перспективи та засоби стабілізації валютного регулювання та нагляду за експортними операціями. Представлено перелік антикризових заходів протягом всього періоду незалежної України, а також методи, які будуть корисні в сучасних умовах.

Ключові слова: експортно-імпортні операції, валютне регулювання, валютний нагляд, суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, запобіжні заходи, етапи валютного нагляду, терміни валютного нагляду.

The article examines and considers the peculiarities of regulation and control of export-import operations, pays special attention to the terms and evolution of "currency regulation" and "currency control", as well as strengthening currency regulation in the context of crises and volatile economic situation in the country. Particular attention is paid to the issue of currency control over export and import transactions in the context of current conditions in Ukraine. The deadlines for currency control over the implementation of export-import operations are considered: exceptionally extended, reduced, increased and decreased, the period of their validity, as well as the legislation that accompanies it. Operations that are subject to currency supervision of payment deadlines, as well as stages of currency control over the implementation of export-import operations of foreign economic activity: stage, basis for introduction, as well as deadlines. Peculiarities of changes in the legislation were also studied: the list of export and import goods subject to licensing, the terms of currency control and currency regulation, the total amount of accrued interest. The current interest rate of the accrued penalty for violation of the terms of currency control is determined. The problems of unstable export-import operations are revealed and prospects and means of stabilization of currency regulation and control over export and import operations of subjects of foreign economic activity under modern conditions in Ukraine are offered. It was found that due to martial law and active hostilities, Ukraine will be able to partially fulfill its export obligations, as a large amount of territory has been affected. A list of anti-crisis measures throughout the period of independent Ukraine, as well as methods that can help at the moment: liberalization of import-export business to reduce the shadow economy and revive foreign economic activity, temporary special restrictions, tightening requirements for payments for export-import transactions; implementation of measures on settlement and sustainable position of currency control before, during and after currency crises.

Keywords: export-import operations, currency regulation, currency control, subjects of foreign economic activity, precautionary measures, stages of currency control, terms of currency supervision.

Постановка проблеми. Розвиток суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в сучасних умовах ставить на одне із головних питань валютного регулювання та особливості валютного нагляду. В той час коли немає можливостей стабільного розвитку, а також коли країна переживає досить складну політичну ситуацію, особливої уваги потребує валютний нагляд експортних та імпорتنих операцій в сучасних умовах в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Тематиці валютного регулювання та валютного нагляду експортно-імпорتنих операцій присвячені наукові роботи авторів, серед найбільш значних доречно відзначити роботи Ф.Ф. Бутинця, М.В. Кужельного, О.В. Береславської, О.І. Ковтун, В.А. Юценка та інших.

Метою роботи є дослідження механізму валютного регулювання та нагляду експортно-імпорتنих операцій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та визначення основних проблем. Необхідно розглянути наскільки нові доповнення в законодавстві вплинули на процес валютного регулювання експортно-імпорتنих операцій. В сучасних умовах в Україні знайти шляхи поліпшення процесу валютного регулювання експортно-імпорتنих операцій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. На даний час Україна переживає дуже непрості часи, і це не могло не вплинути на зовнішньоекономічну діяльність. На сам перед дуже постраждали канали експорту та імпорту. Згідно із Законом України «Про валюту і валютні операції» [1] були внесені зміни, які стосуються валютних операцій, також Кабінет Міністрів України вніс чергові зміни від 29 грудня 2021 р. № 1424 «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2022 рік» [2].

Відповідними змінами Урядом скасовано нульову квоту та запроваджено режим ліцензування для експорту наступних товарів:

– «Велика рогата худоба, жива», код згідно з УКТЗЕД 0102;

– «М'ясо великої рогатої худоби, м'ясо м'ясо», код згідно з УКТЗЕД 0202;

– «М'ясо та їстівні м'ясні субпродукти, солоні або в розсолі, сушені або копчені; їстівне борошно з м'яса або м'ясних субпродуктів: м'ясо великої рогатої худоби», код згідно з УКТЗЕД 021020 [2].

Валютне регулювання – діяльність Національного банку України та встановлених цим Законом випадках Кабінету Міністрів України,

спрямована на регламентацію здійснення валютних операцій суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами [1].

Дослідження питань валютного регулювання операцій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності актуалізується загостренням потреби забезпечення непорушної валютної системи України [3].

Під терміном «валютне регулювання» розуміють:

– комплекс заходів, які застосовується державою в особі Національного банку України на базі нормативно-правового забезпечення;

– один з методів державного управління зовнішньою торгівлею, як пріоритетного виду зовнішньоекономічної діяльності [3].

Часто в кризових ситуаціях посилюється національне валютне регулювання (державне регулювання поведінки учасників валютного ринку), а ринок відходить на другий план. Валютне регулювання буває прямим і непрямим. Пряме монетарне регулювання полягає у виправленні поведінки учасників ринку шляхом застосування обмежувального законодавства та втручання з боку виконавчої влади. Непряме валютне регулювання зосереджене у використанні економічних, зокрема валютно-кредитних, методів впливу на поведінку економічних агентів ринку.

Законодавство України передбачає, що валютний контроль здійснюють Національний банк України, Державна фіскальна служба та уповноважені банки [1].

Зазвичай НБУ посилює валютне регулювання, як запобіжний чи реагуючий комплекс заходів, з метою недопущення дестабілізації або відновлення стабільної ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках країни.

Законодавством передбачено, що валютний нагляд полягає у запобіганні незаконним валютним операціям уповноваженими банками, іншими фінансовими установами та національними операторами поштового зв'язку, у тому числі національними банками, нормативно-правовими актами відповідних державних органів щодо резидентів та нерезидентів, які порушують закони щодо здійснення ними валютних операцій [4].

Валютний нагляд за операціями експорту та імпорту суб'єктів ЗЕД передбачає:

– нагляд за термінами здійснення зовнішньоторговельних операцій;

– нагляд за дотриманням правил купівлі валюти імпортером [4].

Термін валютного нагляду тимчасово встановлено 90 днів згідно із постановою «Про

затвердження Положення про валютний нагляд» № 13 [4]. Однак, у разі необхідності подолання кризових явищ та стабілізації валютного ринку НБУ має право на подовження.

Еволюцію термінів валютного нагляду представлено нижче, деякі законодавчі акти представлені в табл. 1. Закон України № 185, Декрет № 15-93 та Інструкція № 136, Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи» № 1533 та Постанова № 271, Постанова НБУ № 386, Пункт 21 розділу II Положення, затвердженого постановою НБУ від 02.01.2019 року – втратили свою чинність, оскільки вийшла нова Постанова «Про внесення змін до пункту 7 Положення про порядок надання гарантій та здійснення державного контролю за виконанням зобов'язань щодо використання у заявлених цілях товарів, які підлягають державному експортному контролю» [5].

Еволюція термінів валютного контролю за здійсненням експортно-імпортних операцій представлені в табл. 1.

Існують також операції, які не підлягають валютному нагляду граничних строків розрахунку. Окрім операцій на суму менше 400 тис. грн, не підлягають контролю граничних строків розрахунків такі операції [6]:

1. імпорт товарів за держконтрактами для «оборонки»;
2. імпорт деяких медикаментів (угоди МОЗ зі спеціалізованими організаціями);
3. імпорт послуг для лікування рідкісних захворювань;
4. імпорт товарів для космічної та авіаційної техніки; угоди про розподіл продукції;

5. експорт робіт, послуг (виняток – транспортні і страхові) та прав інтелектуальної власності (таке послаблення вигідне ІТ-сфері);

6. туристичні продукти (послуги), які імпортуються відповідно до ЗЕД-контрактів у туристичній галузі, у т.ч. реалізація туристичними операторами туристичних продуктів (послуг) нерезидентів [6].

Окрім термінів валютного нагляду необхідно також розглядати етапи валютного нагляду та відповідною підставою для проведення цього етапу, особливо при операціях, які стосуються експорту. Поетапний процес валютного нагляду при експорті визначено у табл. 2 [5].

Відповідно до Постанови «Про внесення змін до пункту 7 Положення про порядок надання гарантій та здійснення державного контролю за виконанням зобов'язань щодо використання у заявлених цілях товарів, які підлягають державному експортному контролю» [5], валютний контроль не діє у випадку продажу нерезиденту товару на території України без його вивезення за межі держави, однак діє при експорті без фактичного вивезення товарів за межі митної території, однак за умови, що товар раніше був придбаний за кордоном без фактичного ввезення в Україну. Поетапний процес валютного нагляду для імпортера визначено у табл. 3.

За порушення термінів валютного нагляду нараховується пеня у розмірі 0,3% за календарний день від суми недоодержаної виручки в іноземній валюті у гривні за курсом НБУ на день виникнення заборгованості [6].

Доречно відзначити, що ст. 11 п. 7 Закону України «Про валюту і валютні операції» [1] передбачено, що загальний розмір пені не може

Таблиця 1

Еволюційний процес зміни термінів валютного нагляду за здійсненням експортно-імпортних операцій

Термін валютного контролю, календарних днів	Період дії	Законодавчий акт
термін 180	з 23.09.1994 р.	Закон України № 185, Декрет № 15-93 та Інструкція № 136
зменшено до 90	з 12.05.2014 р., неодноразово подовжено	Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи» № 1533 та Постановою № 271
збільшено до 120	з 14.09.2016 р. до 15.12.2016 р.	Постанова НБУ № 386
збільшено до 365	з 02.01.2019 р.	Пунктом 21 розділу II Положення, затвердженого постановою НБУ від 02.01.2019 року
зменшено до 90	з 05.04.2022 р. тимчасово подовжено (на період військового стану)	Постанова «Про внесення змін до пункту 7 Положення про порядок надання гарантій та здійснення державного контролю за виконанням зобов'язань щодо використання у заявлених цілях товарів, які підлягають державному експортному контролю»

Таблиця 2

Поетапний процес валютного нагляду при експортних операціях

Етап	Підстава, термін
Початок валютного нагляду	для товарів – наступний день після оформлення митної декларації на експортовану продукцію; для робіт та послуг – підписання акту чи іншого документа, що підтверджує їх виконання.
Підстава для взяття під нагляд	дані з реєстру вантажно митної декларації.
Закриття валютного нагляду	зарахування виручки на рахунки суб'єкта у строки відповідно до контракту, однак не пізніше терміну валютного контролю.

Таблиця 3

Поетапний процес нагляду при імпорتنих операціях

Етап	Підстава, термін
Початок валютного нагляду	день, наступний за днем отримання передоплати.
Підстава для взяття під контроль	надходження попередньої оплати.
Закриття валютного нагляду	передбачає поставку товару (отримання інформації з реєстру митних декларацій), надання послуг (документ, що підтверджує виконання нерезидентом робіт) або повернення передоплати згідно термінів контракту, однак, не пізніше терміну валютного контролю.
Зменшення суми валютного нагляду	перегляд цін через невідповідність якісних та кількісних характеристик; форс-мажору, наслідки якого вплинули на якість товару; однак, за рішенням Міжнародного комерційного арбітражного суду або Морської арбітражної комісії.

перевищувати суми недоодержаної виручки або вартості недоставленого товару).

Висновки. Валютне регулювання є ефективною та дуже важливою частиною державного управління. В сучасних умовах пов'язаних із нестабільною політичною ситуацією, Україна переживає нестійкі валютні відносини, а також нестійкі імпортно-експортні відносини. Цей факт і є дестабілізатором, оскільки в період збору урожаю (виросування худоби, культурних трав'янистих рослин тощо) Україна частково може не встигнути виконати свої зобов'язання, які вона заключила з іноземними компаніями, при чому особливо це стосується експорту, проблематику імпортних зобов'язань наразі невідомо.

З метою стабілізації ситуації на валютному ринку передбачається посилити

валютне регулювання, а також лібералізувати імпортно-експортний бізнес з метою зменшення тіньової економіки та пожвавлення зовнішньоекономічної діяльності.

Заходи, які проводив НБУ під час кризових ситуацій і також особливо у 2022 роках були та зараз зумовлені загостренням кризи та необхідністю пошуку інструментів їх подолання. У контексті подолання кризи НБУ запроваджувало та повинно і надалі запроваджувати тимчасові спеціальні та специфічні обмеження, щодо: скорочення тривалості валютного контролю, посилення вимог до розрахунків за імпортними та експортними операціями. Також необхідним є впровадження заходів щодо врегулювання валютного контролю до, після та під час валютних криз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про валюту і валютні операції», від 21.06.2018 р. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text> (дата звернення: 08.06.2022).
2. Постанова «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2022 рік», від 29.12.2021 р. № 1424. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1424-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.06.2022).
3. Єпіфанова М.А. Валютне регулювання в системі державного регулювання економіки. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України* : збірник наук. праць ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ». Суми, 2010. С. 169–183.

4. Постанова «Про затвердження Положення про валютний нагляд» від 03.01.2019 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013500-19#Text> (дата звернення: 08.06.2022).

5. Постанова «Про внесення змін до пункту 7 Положення про порядок надання гарантій та здійснення державного контролю за виконанням зобов'язань щодо використання у заявлених цілях товарів, які підлягають державному експортному контролю» від 19.04.2022 р. № 463. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.06.2022).

6. Постанова «Про встановлення винятків та (або) особливостей запровадження граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів і внесення змін до деяких нормативно-правових актів» від 14.05.2019 № 67. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0067500-19#Text>

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Pro porядok zdiysnennya rozrakhunkiv v inozemniy valyuti» [Law of Ukraine "On the procedure for settlements in foreign currency"]. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/185/94-%D0%B2%D1%80> (accessed 8 June 2022). (in Ukrainian)

2. Postanova «Pro zatverdzhennya perelikiv tovariv, eksport ta import yakykh pidlyahaye litsenzuvannyu, ta kvot na 2022 rik» [Resolution "On approval of lists of goods, export and import of which are subject to licensing, and quotas for 2022"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1424-2021-%D0%BF#Text> (accessed 8 June 2022). (in Ukrainian)

3. Yepifanova M.A. (2010) Valyutne rehulyuvannya v systemi derzhavnoho rehulyuvannya ekonomiky Ukrainy [Currency regulation in the system of state regulation of the economy]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivs'koyi systemy*. Sumy. (in Ukrainian)

Postanova «Pro zatverdzhennya Polozhennya pro valyutnyy nahlyad» [Resolution "On approval of the Regulations on currency supervision"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013500-19#Text> (accessed 8 June 2022). (in Ukrainian)

4. Postanova «Pro vnesennya zmin do punktu 7 Polozhennya pro porядok nadannya harantiy ta zdiysnennya derzhavnoho kontrolyu za vykonannyam zobov'yazan' shchodo vykorystannya u zayavlenykh tsilyakh tovariv, yaki pidlyahayut' derzhavnomu eksportnomu kontrolyu» [Resolution "On Amendments to Clause 7 of the Regulations on the Procedure for Providing Guarantees and Exercising State Control over Fulfillment of Obligations to Use Goods Subject to State Export Control for Declared Purposes"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-2022-%D0%BF#Text> (accessed 8 June 2022). (in Ukrainian)

5. Postanova «Pro vstanovlennya vynyatkiv ta (abo) osoblyvostey zaprovadzhennya hranychnykh strokiv rozrakhunkiv za operatsiyamy z eksportu ta importu tovariv i vnesennya zmin do deyakykh normatyvno-pravovykh aktiv» [Resolution "On establishing exceptions and (or) features of the introduction of deadlines for settlements on transactions of export and import of goods and amendments to certain regulations"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0067500-19#Text> (accessed 8 June 2022). (in Ukrainian)